

Johdanto

Mediassa ikääntyviin ihmisiin kohdistuva kaltoinkohtelu näkyy tällä hetkellä pääosin kuvauksina ihmisistä, jotka kärsivät parisuhteessaan alkaneesta kaltoinkohtelusta oman tai puolison sairauden heikentäessä kykyä pärjätä arjessa tai edes tunnistaa pitkäaikaista kumppaniaan. Kaltoinkohtelua siedetään pitkään ennen kuin siihen haetaan apua tai sitten tilanteeseen puuttuu joku ulkopuolinen taho. Toinen tyypillinen median esille nostama kertomus on päihderiippuvuudesta tai mielenterveyden häiriöistä kärsivän lapsen kaltoinkohtelema iäkäs äiti tai isä, joka suojelee lastaan viranomaisilta viimeiseen asti ajautuen itse velkakierteeseen tai nälässä eläen. Toisaalta aika ajoin media kertoo laitoshoidossa olevien vanhusten huonosta kohtelusta; heidän ravitsemuksellisia tarpeitaan laiminlyödään räikeästi tai heihin kohdistuu jopa fyysistä kaltoinkohtelua. Myös näissä tilanteissa epäkohtiin puuttuminen on ollut median mukaan satunnaista ja tapahtuu usein viiveellä.

Tämän katsauksen tarkoituksena on kartoittaa sitä, miten ikääntyviin henkilöihin kohdistunutta kaltoinkohtelua tutkimuskirjallisuudessa määritellään, millaisia arvioita sen esiintyvyydestä on tehty, mitä seurauksia kaltoinkohtelulla on ja miten kaltoinkohtelua voitaisiin ennaltaehkäistä. Lisäksi tarkoituksena on pohtia ikääntyvien kaltoinkohtelun tunnistamisen ja selvittämisen tilaa Suomessa.

Yhteenveto katsauksen sisällöstä

- Ikääntyvien kaltoinkohtelu on verrattain yleinen, mutta usein aliraportoitu ilmiö
- Erityisen haavoittuvissa ryhmissä kaltoinkohtelua kokee WHO:n arvion mukaan jopa 25% vanhuksista
- Muiden ikääntyvien ihmisten joukossa kaltoinkohtelun yleisyyden arvioidaan olevan noin 10% vakavampien kaltoinkohtelun muotojen ollessa lievempiä harvinaisempia
- Ikääntyviä henkilöitä pahoinpitelevät kotona useimmiten heidän perheenjäsenensä kuten puoliset ja lapset
- Sujuva moniammatillinen yhteistyö on tärkeää epäiltäessä ikääntyvään henkilöön kohdistuvaa kaltoinkohtelua, sillä muuten epäilyjen luotettava selvittäminen on vaikeaa
- Rikosepäilyjä selvitetessä ikääntyvien asianosaisten kuulemiseen pitäisi kiinnittää erityistä huomiota
- Tarvitaan lisää tietoa yli 75-vuotiaiden henkilöiden kaltoinkohtelukokemuksista ja näiden henkilöiden kohtaamisesta rikos- ja oikeusprosesseissa

Aineisto

Katsaukseen on koottu tietoa pääosin vuosina 2000 - 2018 kansainvälisessä vertaisarviomenettelyä noudattavissa tieteellisissä aikakauslehdissä julkaistuista tutkimuksista. Lisäksi lähteinä on käytetty viranomaisten ja voittoa tavoittelemattomien järjestöjen selvityksistä laadittuja raportteja. Aineiston haussa ei käytetty poissulkukriteereitä, mutta laadullisia tutkimuksia ei katsaukseen sisällytetty. Aineistoa oli saatavilla melko paljon 1990-luvun jälkeen, tätä ennen ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelua ei juurikaan tarkasteltu erillisenä ilmiönä. Katsauksessa analysoidut empiiriset tutkimukset etsittiin pääosin Web of Science, PudMED, ScienceDirect Journals (Elsevier), Taylor & Francis Online, Saga Journals, Wiley Online Library ja PsycINFO -tietokannoista. Hakusanoina käytettiin muun muassa seuraavia: elder*, senior*, older adults, old people, geriatric (kohderyhmä) ja abuse, neglect, maltreatment, mistreatment, crime*, forensic (ilmiöstä).

Ikääntyvien kaltoinkohtelu

Ikääntyvien kaltoinkohtelu on verrattain yleinen, mutta usein aliraportoitu ilmiö. Siitä on alettu puhua omana ilmiönään vasta 1980-luvulla ja sen määritelmään kuuluu, että iäkkäälle henkilölle aiheutetaan tahallisesti tai tahattomasti vahinkoa sellaisen henkilön toimesta, johon ikääntyvällä ihmisellä on luottamuksellinen suhde (Haapasalo, 2017; WHO 2001). Ikääntyvien ihmisten¹ kaltoinkohtelulla tarkoitetaan psyykkistä, fyysistä, seksuaalista väkivaltaa, taloudellista hyväksikäyttöä tai ikääntyvän henkilön tarpeiden laiminlyömistä.

Ikääntyvän väestön kaltoinkohtelun esiintyvyyden arviot vaihtelevat hieman ilmiön määritelmästä, tutkimusmetodologiasta, käytetyistä mittareista ja tutkitusta populaatiosta riippuen. Suurissa esiintyvyydetutkimuksissa ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelukokemusten yleisyyden on arvioitu olevan kaiken kaikkiaan noin 10 % ikäluokasta arvioiden vaihdellessa vähän alle kymmenestä reiluun viiteentoista prosenttiin maasta ja arvioitavasta väestöstä riippuen (esim. Laumann, Leitsch & Waite, 2008; McDonald, L. 2018; Yon, Mikton, Gassoumis, & Wilber, 2017). Pienempiäkin (2,4%) arvioita on saatu tutkimuksissa, joissa mukaan on otettu vain itsenäisesti asuvia eläkeiässä olevia ihmisiä ja tarkastelun kohteena on ollut ainoastaan luottamussuhteessa ikääntyvään henkilöön olevien ihmisten taholta tapahtunut kaltoinkohtelu (Biggs, Manthorpe, Tinker, Doyle & Erns, 2009). Erityisen haavoittuvissa ryhmissä, kuten vammaisten tai kognitiivisilta kyvyiltään heikompien tai muuten erityistä

---

¹ Ikääntyvillä henkilöillä tarkoitetaan tässä noin yli 65 vuotiaita aikuisia. Ikääntyvän väestön kokemaa kaltoinkohtelua käsittelevät artikkelit käyttävät vaihtelevia alarajoja otostensa valinnassa. Länsimaisen elintason maissa 65 vuotta on yleisesti käytetty ikäraja ikääntyvistä henkilöistä puhuttaessa, vaikka keskustelua käydään myös siitä, pitäisikö ikärajan nostaa (esim. Ito, Araki, Hosoi, Sawabe, 2006)

huolenpitoa vaativien vanhusten ryhmässä, kaltoinkohtelua kokee WHO:n arvion mukaan jopa 25% vanhuksista (WHO, 2011). Lievemmat kaltoinkohtelun muodot ovat ikääntyvän väestön keskuudessa yleisempiä kuin vakavammat, mikä on linjassa muiden ikäryhmien kaltoinkohtelukokemusten kanssa. Kuten on havaittu lasten kaltoinkohtelun kohdalla, myös ikääntyvät ihmiset kohtaavat yleisesti useampia kaltoinkohtelun muotoja yhtä aikaa (esim. Ramsey-Klawnsnik, 2017). Naiset joutuvat monien myös yllä mainittujen esiintyvyytutkimusten perusteella miehiä useammin kaltoinkohtelun uhreiksi. Toisaalta on myös viitteitä siitä, että ikääntyvien miesten kokemat kaltoinkohtelukokemukset herkemmin jäävät tunnistamatta samoin kuin käy miesten kaltoinkohtelukokemuksille muissa ikäluokissa (Melchiorre ym. 2016). Kuten muunkin kaltoinkohtelun tapauksessa, myös ikääntyviin kohdistuvaa kaltoinkohtelua tutkittaessa itseraportointikyselyjen tulokset antavat selvästi korkeampia lukuja kuin viranomaisten tiedossa olevien tapauksien tarkastelu.

Ikääntyvät ihmiset jättävät kaltoinkohteluaan ilmoittamatta lukuisista syistä. Tällaisia ovat esimerkiksi häpeä (Kosberg, 2014), itsesyytökset (Moon & Benton, 2000), pelko vakavammasta kaltoinkohtelusta (Ziminski, Pickering & Rempusheski, 2014), pelko laitospuotoiseen asumisyksikköön joutumisesta (Jackson & Hafermeister, 2014), tietämättömyys auttamisjärjestelmistä tai epäluottamus avun saamiseen (DeLiema, Naverro, Enguidanos, & Wilber, 2015) ja se, etteivät henkilöt itse tunnista tulleen kaltoinkohtelluiksi (Dakin & Pearlmutter, 2009).

Lisäksi yksi esiintyvyytutkimusten löydös on ollut, että ikä on käänteisesti yhteydessä fyysisen ja psyykkisen kaltoinkohtelun todennäköisyyteen (Burnes ym, 2015; Acierno, Hernandez-Tejada, Murry & Steve, 2009; Laumann, Leitsch & Waite, 2008). Yleinen kaltoinkohtelun muoto ikääntyvän väestön kohdalla on taloudellinen kaltoinkohtelu, jolla tarkoitetaan henkilön rahojen tai muun omaisuuden käyttöä, myymistä tai hävittämistä ilman henkilön lupaa tai häntä painostaen tai uhaten taikka henkilön heikentynyttä arviointikykyä hyväksikäyttäen. Tutkimusnäyttöä on myös siitä, että erilaisia kaltoinkohtelun muotoja esiintyy usein yhdessä saman uhrin kokemana (Jackson & Hafemeister, 2011) ja useampaa kaltoinkohtelun muotoa kokeneet kokevat eniten kielteisiä seurauksia kaltoinkohtelustaan, lisäksi aiemmin elämässä koettu kaltoinkohtelu on yhteydessä vanhuudessa koettuun kaltoinkohteluun (Dong & Simon, 2013; Hambly, Smith, Mitchell & Turner, 2016; Ramsey-Klawnsnik, 2017).

Eräs kaltoinkohtelun muoto, jota tuodaan esiin osassa ikääntyvän väestön kaltoinkohtelua koskevaa kirjallisuutta, on ikääntyvien henkilöiden itseen kohdistuva laiminlyönti (self-neglect). Sitä on määritelty muun muassa käytöksenä, joka vahingoittaa ikääntyvän henkilön terveyttä ja turvallisuutta ja se voi näkyä niin, että henkilö ei haki itselleen riittävästi ravintoa, ruokaa, suojaa, lääkkeitä tai ei huolehdi omasta hygieniastaan. Ilmiönä itsensä laiminlyönti poikkeaa toisen ihmisen aiheuttamasta

kaltoinkohtelusta monella tavalla, mutta se on syytä huomioida kun pohditaan esimerkiksi erotusdiagnostiikkaa tai selvitetään epäilyjä vanhusten kaltoinkohtelusta. Itseen kohdistuva laiminlyönti voi olla yleisin laiminlyönnin muoto, johon viranomaiset ikääntyvän väestön kanssa työskennellessään törmäävät (esim. Dong ym, 2009, National Center on Elder Abuse, 2006). Ikääntyvien ihmisten omien tarpeiden laiminlyönti liittyy tutkimusten mukaan esimerkiksi psyykkisiin (Abrams, Lachs, McAvay, Keohane & Bruce , 2002) ja fyysisiin pitkäaikaissairauksiin sekä taloudellisiin vaikeuksiin, mutta ilmiön erottaminen muusta kaltoinkohtelusta ja jopa yksilön oikeuksien piirissä olevista elämäntapavalinnoista ei aina ole helppoa (Iris, Ridings & Conrad, 2010). Suomalaisessa yhteiskunnassa kansalaisten hyvinvoinnista huolehditaan jossain määrin yhteisvastuullisesti ja tarkoituksena on, että henkilöitä, jotka eivät pysty riittävästi huolehtimaan itsestään tuetaan erilaisten auttamisjärjestelmien avulla, minkä vuoksi vanhusten itsensä laiminlyönti on aina myös auttamisjärjestelmän taholta koettua laiminlyöntiä. Itsensä laiminlyöntiin liittyy kuitenkin monimutkaisia eettisiä kysymyksenasetteluja muun muassa siitä, missä menevät ihmisen itsemääräämisoikeuden rajat. Näin itsensä laiminlyöntiin liittyvät kysymykset linkittyvät esimerkiksi keskusteluun eutanasiasta.

Kuka kaltoinkohtelee ikääntyviä?

Ikääntyviä henkilöitä pahoinpitelevät kotona useimmiten heidän perheenjäsenensä kuten puoliset ja lapset (esim. De Donder, Lang, Luoma, ym. 2011, Friedman, Avila, Rizvi, Partida & Friedman, 2017, Haapasalo, 2017). Israelilaisessa tutkimuksessa puolisojaan kaltoinkohtelevat ikääntyvät henkilöt kärsivät itse muita useammin kroonisista sairauksista ja fyysisistä tai psyykkisistä vammoista (disability) kun taas vanhempiaan kaltoinkohtelevilla lapsilla havaittiin olevan ongelmia esimerkiksi päihteiden käytössä, mielenterveyden ongelmia ja työttömyyttä (Lowenstein, Eisikovits, Band-Winterstein, & Enosh, 2009). Ikääntyvästä henkilöstä huolehtivan perheenjäsenen harjoittaman kaltoinkohtelun riskiä lisäsivät erään tutkimuksen mukaan hoitajan ahdistuneisuus ja kuormittuneisuuden kokemukset, suhteen aiemmin koettu huonous ja aggressiivinen käytös huollettavan taholta (Orfila, Coma-Sole, Cabanas, Cegri-Lombardo, Moleras-Serra & Pujol-Ribera, 2018). Näiden tekijöiden huomioiminen olisi tärkeää päätettäessä omaishoitajien valinnasta, hoitosuhteen jatkumisesta tai edunvalvontajärjestelyjä mietittäessä.

Osana laajempaa kyselytutkimusta USA:laisten aikuisten väkivaltakokemuksista kerättiin 2185 vastaajaan aineisto, jolla kartoitettiin yli 70 vuotiaiden vastaajien psyykkisen ja fyysisen kaltoinkohtelun kokemuksia (Rosay & Muldord, 2017). Aineiston perusteella haluttiin selvittää muun muassa sitä, kenen taholta yli 70-vuotiaat aikuiset kaltoinkohtelua kokivat ja mikä oli parisuhdeväkivallan osuus. Tutkimuksessa kaltoinkohtelun yleisyys oli kyseisessä samaa luokkaa kuin muissakin länsimaissa tehdyissä esiintyvyytutkimuksissa, eli noin 10 % vastanneista raportoi kokeneensa viimeisten vuosien

aikana fyysistä tai psyykkistä vakivaltaa. Tekijänä oli useammin muu kuin elämänkumppani, mutta myös elämänkumppanin taholta kaltoinkohtelua oli kokenut 44% kaltoinkohtelua raportoineista, minkä lisäksi osa vastaajista oli kokenut kaltoinkohtelua sekä parisuhteessaan että muiden ihmisten taholta.

Seksuaalista kaltoinkohtelua ikääntyvien ihmisten on todettu kokevan vain vähän, mutta sitä esiintyy niin laitoshoidossa (Ramsay-Klawnsnik, Teaser, Mendiondo, Marcum & Abner, 2008) kuin kotona asuvien ikääntyvien ihmisten keskuudessa (Ramsey-Klawnsnik, 2008). Hoitokodeissa seksuaalista kaltoinkohtelua koettiin useimmiten toisten asukkaiden taholta (esim. Teaseter & Roberto, 2004). Keskustelua onkin herännyt muun muassa siihen liittyen, miten ja kuka voisi arvioida ikääntyvien ihmisten kykyä suostua seksuaaliseen kanssakäymiseen ja tutkijat ovat peräänkuuluttaneet käytäntöjen kehittämistä tätä tarkoitusta varten (Syme, & Steele, 2016). Kysymykset suostumuksen antamiskyvystä seksuaaliseen kanssakäymiseen heräävät esimerkiksi silloin kun pariskunnan yksi osapuoli on merkittävästi toista heikommassa kunnossa psyykkisistä tai neurologisista syistä ja samalla jompikumpi tai molemmat osapuolet kaipaavat seksuaalista kontaktia kumppaninsa kanssa.

Erilaisissa hoivaa tarjoavissa laitoksissa tapahtuva kaltoinkohtelu on yksi yleisimpiä ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelun muodoista. Siihen syyllistyvät niin toiset asukkaat tai hoidettavat kuin laitosten henkilökuntakin, ja esimerkiksi henkilökunnalle suunnattujen kyselytutkimusten perusteella suurin osa laitosten henkilökunnasta oli havainnut ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelua työpaikallaan (esim. Castle, 2012; McDonald, Beaulieu, Harbison, Hirst, Lowenstein, Podnieks & Wahl, 2012; Tallavaara, Autti, & Uusitalo, 2016). Laitoksissa tapahtuu yleisempien kaltoinkohtelun muotojen lisäksi seksuaalista kaltoinkohtelua, johon syyllistyvät sekä toiset asukkaat että henkilökunta ja uhriksi joutuvat molempien sukupuolien edustajat, vaikka tekijöinä on ensisijaisesti miehiä (Malmedal, Iversen & Kilvik, 2017).

Kaltoinkohtelun seuraukset

Ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelun seurauksia terveyden ja toimintakyvyn näkökulmasta on tutkittu vasta vähän. Kaksi tuoretta pitkittäistutkimusta valottavat kuitenkin yhteyksiä koetun kaltoinkohtelun ja myöhemmin arvioidun terveydentilan välillä (Aciero, Hernandez-Tehjeda, Anetzberger, Loew & Muzzy, 2017; Wong & Waite, 2017). Edellä mainituissa tutkimuksissa tarkasteltiin myös muun muassa sosiaalisen tuen vaikutusta kaltoinkohtelun kielteisiin seurauksiin, ja päädyttiin eri lopputulokseen sosiaalisen tuen vaikutuksen suhteen. Toinen tutkimus viittasi siihen, että sosiaalinen tuki vähentäisi kaltoinkohtelun terveysseuraamuksia, mutta toisessa sosiaalisella tuella ei näyttänyt olevan suojaavaa vaikutusta. Osin tätä selittänee se, että tutkimuksissa käytettiin eri mittareita ja arvioitiin hyvinvoinnin eri osa-alueita. Nämä tulokset yhdessä aiempien tutkimusten kanssa, joissa ikääntyvien ihmisten

kaltoinkohtelu on liitetty muun muassa kuolleisuuteen (Dong, ym. 2009; Schofield, Powers & Loxton, 2013) ja vammautumiseen (disability) (Schofield, Powers & Loxton, 2013), viittaavat siihen, että ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelu on uhrien subjektiivisen kärsimyksen lisäksi yhteiskunnallisesti merkittäviä kustannuksia aiheuttava ilmiö. Burnett ym (2016) pyrkivät selvittämään eri kaltoinkohtelun muotojen yhteyttä kuolleisuuteen ja heidän mukaansa erityisesti laiminlyönti oli yhteydessä kuolleisuuteen lähivuosien aikana, mikä selittynee tarkasteltavien ilmiöiden yhteisillä riskitekijöillä. Wongin ja Waiten (2017) tutkimuksen perusteella myös taloudellinen kaltoinkohtelu vaikuttaa olevan yhteydessä heikompaan fyysiseen vointiin muihin saman ikäisiin verrattuna ja tämä onkin kirjoittajien mukaan ensimmäinen tutkimus, joka viittaa syy-seuraussuhteeseen näiden välillä.

Kaltoinkohtelun ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen

Kyky ennaltaehkäistä kaltoinkohtelua riippuu pitkälti kyvystä tunnistaa kaltoinkohtelun potentiaaliset uhrin ja tekijät sekä kaltoinkohtelun riskitekijät. Kattavat esiintyvyytutkimukset auttavat myös osaltaan tunnistamaan ilmiötä tarkemmin ja tehokkaammin. Ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelukokemusten kartoittamiseen on olemassa useita instrumentteja, mutta näistä vain muutama on validoitu ja moni on varsin työläs käyttää (Cohen, Halevi-Levin, Gagin & Friedman, 2006; Fulmer, Guadagno, Bitondo & Connolly, 2004). Myöskään ikääntyvän väestön kaltoinkohtelun ehkäisyyn suunnattuja ja hyvin tutkittuja interventioita ei Cochrane-katsauksen mukaan juuri ole tarjolla. Joitain lupaavia tuloksia on kuitenkin saatu (Baker, Francis, Hairi, Othman & Choo, 2016). Baker ym (2016) totesivat muun muassa, että ikääntyvien kaltoinkohtelusta annettu lisätieto voi helpottaa sen tunnistamista terveydenhuollossa ja ikääntyviä hoivaavien henkilöiden ahdistuneisuutta ja masentuneisuutta vähentävä interventio saattaa vaikuttaa kaltoinkohtelun todennäköisyyteen sitä alentaen. Keskeinen tulos katsauksessa oli kuitenkin se, että kaltoinkohtelun ehkäisyyn suunnattuja interventioita on syytä kehittää ja tutkia lisää tulevaisuudessa.

Poliisin työn kannalta ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelun ehkäisy ja tutkinta sisältävät niin ikään haasteita samoin kuin perheen sisäinen kaltoinkohtelu ylipäätään. Esimerkiksi Norjassa ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelun kohtaamista poliisien arjessa selvitettiin tutkimuksessa, jonka mukaan poliisit kokivat ikääntyvien kaltoinkohtelun uhrien auttamiseen liittyvät rooliristiriidat haasteena esimerkiksi tilanteissa, joissa asianomistajat eivät olleet halukkaita selvittämään tapahtumia poliisin kanssa (Aas, 2018). Poliisilla on Norjassa velvollisuus viedä ikääntyviin kohdistuvia perheen sisäisiä epäilyjä eteenpäin, mutta ajoittain ammattikunnassa koetaan, että tämä voi olla myös vastoin ikääntyvän henkilön omaa etua. Näin esimerkiksi tilanteessa jossa asianomainen on riippuvainen epäillyn

tarjoamasta hoivasta tai tuesta. Vastaavaa pohdintaa rikosprosessin aloittamisen eettisistä puolista on todennäköisesti muillakin ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelua kohtaavilla viranomaisilla.

Ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelua on tarkasteltu myös laajemmin oikeusjärjestelmän näkökulmasta. Joissakin USA:n osavaltioissa on esimerkiksi säädetty lakeja nimenomaan ikääntyvien kansalaisten kaltoinkohtelua ajatellen, jossa heidät asetetaan erityisen haavoittuvaisten henkilöiden asemaan ja näin ollen heihin kohdistuvista kaltoinkohtelurikoksista rangaistaan muita vastaavia rikoksia ankarammin. On kuitenkin todettu, että lisää toimenpiteitä tarvitaan, jotta ikääntyvän väestön tarpeet oikeusjärjestelmässä tulevat huomioituksi tai ylipäätään tiedostetuiksi (esim. Connolly, 2010)

USA:ssa ikääntyvien henkilöiden oikeuksiin rikosprosesseissa on kiinnitetty huomiota myös *Elder abuse forensic center*- keskusten muodossa (Esim. Navarro, Wysong, DeLiema, Schwartz, Nichol & Wilber, 2015). Navarron ym (2015) mukaan keskuksissa toimii moniammatillinen tiimi, jota johtaa akateeminen instituutio ja rahoitus tulee useasta eri lähteestä kuten valtiolta ja kolmannelta sektorilta. Keskusten nimen termi ”forensic” liittyy tapausten läpikäyntiin, asiakkaiden arviointiin, lisädokumentointiin hankkimiseen, oikeudessa todistamiseen ja konsultointiin niin, että painopisteenä on tieteellisen näytön läpikäyminen oikeudellisesta näkökulmasta. Vastaavan kaltaisia keskuksia on USA:ssa useampia. Keskusten keskeinen anti vaikuttaa olevan moniammatillinen lähestymistapa. Moniammatillinen yhteistyö eri viranomaisten välillä on ollut tärkeä osa myös lapsiin kohdistuvan kaltoinkohtelun ennaltaehkäisyssä ja selvittelyssä (Esim Ellonen & Rantaeskola, 2016).

Tilanne Suomessa

Kansallisen uhritutkimuksen perusteella 65-75-vuotiaiden turvallisuus on Suomessa kansainvälisesti katsottuna hyvällä tasolla ja tässä ikäluokassa koetaan muita vähemmän väkivaltaa, uhkailua ja väkivallan pelkoa (Danielsson & Kääriäinen, 2016). Suomessa muiden rikosten vähentyessä, petosrikokset ovat yleistyneet ja näissä yli 65-vuotiaiden osuus on tuntuva, sillä viimeisimmän rikosuhritutkimuksen mukaan noin 2-3% 55-75 vuotiaista vastanneista oli joutunut petosrikoksen uhriksi ja kuten aiemmin todettu, tutkimus rajaa pois yli 75 vuotiaat henkilöt. Vuonna 2010 poliisille ilmoitettiin noin 1000 petosta, joissa asianomistaja oli yli 65-vuotias ja vuonna 2016 vastaavien ilmoitusten määrä oli noin 3600 (STM, 2018). Ikääntyneisiin kohdistuvissa petoksissa rikosvahingot ovat monesti suuria ja menetettyjä rahoja on yleensä vaikea saada takaisin. Rakkauspetokset ovat yksi petosrikollisuuden muoto, jonka uhreiksi valikoituu erityisesti ikääntyviä ihmisiä, eritoten naisia. Uhreille koituu petosten uhriksi joutumisesta monenlaista sosiaalista haittaa, kuten pelkoja ja turvattomuuden tunnetta (STM, 2018).

Suomessa sosiaalihuoltolaki velvoittaa viranomaisia sosiaali- ja terveydenhuollossa ilmoittamaan sosiaalihuollon tarpeesta viipymättä ja salassapitosäännösten estämättä sosiaalihuollosta vastaavalle viranomaiselle (1301/2014, 35 §). Sen sijaan velvoitetta ilmoittaa kaltoinkohtelu epäilyistä poliisille ei viranomaisilla ikääntyvien henkilöiden kohdalla ole toisin kuin lasten kohdalla. Suomessa THL on selvittänyt ikääntyvien naisten kaltoinkohtelukokemuksia osana AVOW tutkimusta (Prevalence Study of Abuse and Violence Against Older Women). Suomalaiset naiset ilmoittivat AVOW tutkimuksen mukaan kaltoinkohtelukokemuksistaan viranomaisille vain harvoin (alle 20%) ja alle puolet oli kertonut kokemuksistaan yhtään kenellekään ilmoittaen syyksi yleisimmin häpeän (Luoma, Tiilikallio & Helakallio, 2018).

Pohdintaa

Tilastojen mukaan vähintään 65-vuotiaiden osuus väestöstä nousee yli 26 prosenttiin ja vähintään 80-vuotiaiden määrä yli kolminkertaistuu vuoden 2010 tasosta vuoteen 2030 mennessä. Heihin kohdistuva kaltoinkohtelu tulee olemaan inhimillistä kärsimystä ja sote-kuluja lisäävä ilmiö, jonka tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn on syytä kiinnittää huomiota siitä huolimatta, että eläkeikäiseen väestöön kohdistuu muita ikäryhmiä vähemmän esimerkiksi fyysistä väkivaltaa. Lisäksi on hyvä miettiä sitä, miten rikosprosessi ja oikeusjärjestelmä toimivat ikääntyvän väestön kohdalla; osataanko kaltoinkohtelun uhreja tunnistaa, johtavatko kaltoinkohtelu epäilyt tutkintaan, arvioidaanko ikääntyvien ihmisten mahdollinen tuen tarve ja kyvyt toimia luotettavasti oikeusprosessissa yksilöllisesti ja tarpeeksi

perusteellisesti, onko kaltoinkohtelua kohdanneiden ikääntyneiden henkilöiden mahdollista saada tukea kokemustensa käsittelyyn heidän sitä halutessa?

On toimenpiteitä, joilla ikääntyvän väestön tilanne voitaisiin huomioida paremmin oikeusprosesseissa. Esimerkkinä tällaisesta voidaan nostaa esiin tarve tallentaa ikääntyvien henkilöiden kuulustelut, jotta voidaan varmistua siitä, että henkilöin kuulustelu on oikeuslaitoksen käytettävissä siinäkin tapauksessa, että pitkän oikeusprosessin saatossa henkilön psyykinen tai fyysinen tila heikkenee merkittävästi, eikä häntä voida luotettavasti kuulla oikeudessa. Lisäksi on rikos- ja oikeusprosesseissa on huomioitava riittävä moniammatillinen osaaminen, jotta rikosepäilyjen kannalta välttämättömät vaihtoehtoiset selitykset voivat tulla riittävän perusteellisesti huomioiduksi. Esimerkiksi lääketieteellinen osaaminen on usein tärkeää, jotta voidaan tarkastella mahdollisten vammojen syntymekanismeja ja esimerkiksi henkilön lääkityksen osuutta havaittujen vammojen synnyssä. Oikeuspsykologia ja neuropsykologia taas auttavat ymmärtämään henkilön ajantasaista kykyä kertoa itselleen tapahtuneista asioista luotettavasti hänen kärsiessä ikääntymiseen liittyvistä sairauksista tai vanhenemiseen liittyvien kognitioiden (esim muisti) muutosten myötä. Yhteistyö sosiaalitoimen kanssa voi puolestaan auttaa kartoittamaan henkilön lähipiiriä ja toimintakykyä, mikä voi tuottaa tärkeää lisätietoa epäiltyä rikosta selvitellessä.

Suomessa useamman sukupolven asuminen saman katon alle ei ole yleistä vaan ikääntyneet asuvat joko omissa kodeissaan tai tuetusti heille suunnatuissa asumisyksiköissä. Näin ollen lähisuhteissa tapahtuva kaltoinkohtelu saattaisi olla Suomessa hieman joitain muita maita vähäisempää. Toisaalta Suomessakin asumisyksiköissä tapahtuva kaltoinkohtelu on esimerkiksi Valviran selvitysten perusteella varsin yleistä ja esimerkiksi erilaisille petosrikoksia suunnitteleville yksin asuvat ikääntyvät henkilöt ovat otollisia uhreja. Lienee perusteltua olettaa, että myös Suomessa ikääntyvien ihmisten kaltoinkohtelu koskettaa noin 10 % ikäluokasta jossakin muodossaan, ja että meilläkin haavoittuvammassa asemassa ovat ne, joiden toimintakyky on fyysisestä tai psyykkisestä syystä alentunut tai joiden sosio-ekonominen asema on keskimääräistä heikompi.

Monet tutkimukset rajaavat tutkittavien ikärajan alle 80-vuoteen todennäköisesti siksi, että sitä vanhempien tutkimuskohteiden tavoittaminen olisi työläämpää. Esimerkiksi Suomessa kansallinen rikosuhritutkimus on kohdistettu 15-74-vuotiaille henkilöille (esim. Danielsson & Kääriäinen, 2016). Yli 75-vuotiaiden osuus kuitenkin kasvaa jatkuvasti ja vaikka osan toimintakyky säilyy varsin hyvänä, ovat he keskimäärin nuorempia ikäihmisiä huonommassa kunnossa (Helldan & Helakorpi, 2014). Kaikkein iäkkäämpien henkilöiden sisällyttäminen kaltoinkohtelukokemuksia ja niiden seurauksia kartoittaviin tutkimuksiin olisi kuitenkin tärkeää, jotta saataisiin kattava käsitys ilmiöstä ja sen vaikutuksista. Lisäksi hoitokodeissa tapahtuva kaltoinkohtelu saattaa jäädä osittain viranomaisten tilastojen ulkopuolelle.

Useat viranomaistahot ja järjestöt ovat yhteistyössä laatineet viime vuosina oppaita ikääntyvien ihmisten turvallisuuden parantamiseksi ja esimerkiksi heidän suojelemiseksi talousrikoksilta (esim. Oikeusministeriö, 2017). Vuonna 2013 voimaan tulleen vanhuspalvelulain myötä muun muassa Valvira ja THL ovat selvittäneet lain toteutumista. Vanhuspalvelulain tarkoituksena on tukea ikääntyneen väestön hyvinvointia, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista, vahvistaa ikääntyneiden osallistumista sekä väestö- että yksilötasolla sekä parantaa palvelujen saatavuutta. Lain myötä on tullut ja todennäköisesti tulee jatkossakin erilaisia ohjeistuksia siitä, kuinka ikääntyvän väestön asema ja oikeudet tulee huomioida eri yhteyksissä kuten vanhushuollon yksiköissä. Myös rikosprosessien osalta kysymykset ikääntyvien aikuisten asemasta ja oikeuksista ovat mielenkiintoisia. Viranomaisyhteistyötä olisi todennäköisesti tärkeää lisätä Suomessa myös ikääntyviin ihmisiin kohdistuvien rikosepäilyjen tutkinnassa samoin kuin on tehty esimerkiksi lapsiin kohdistuvien rikosten osalta, sillä epäilyjen luotettava selvittäminen, uusien rikosten ennaltaehkäisy ja tarvittavien tukitoimenpiteiden järjestely vaativat monien eri ammattiryhmien yhteistä panosta.

Lähteet:

Aas, G. (2018) The Norwegian police and victims of elder abuse in close and familial relationships, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 30:1, 20-41

Abrams, R. C. Lachs, M., Mcavay, G., Keohane, D.J., Bruce, M.L. (2002) Predictors of self-neglect in community-dwelling elders. *American Journal of Psychiatry*, 159(10),1724- 1731

Acierno, R., Hernandez-Tejada, M., Muzzy, W., & Steve, K. (2009). *National Elder Mistreatment Study* (NCJ # 226456). Washington, DC: National Institute of Justice, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice.

Acierno, R., Hernandez-Tejada, M., Anetzberger, G.J., Loew, D., & Muzzy, W.(2017) The National Elder Mistreatment Study: An 8-year longitudinal study of outcomes, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 29:4, 254-269

Andre B. Rosay PhD & Carrie F. Mulford PhD (2017) Prevalence estimates and correlates of elder abuse in the United States: The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 29:1, 1-14.

Baker, P.R., Francis, D.P., Hairi, N.N., Othman, S., & Choo, W.Y. (2016) Intervention for preventing abuse in the elderly. *Cochrane Database of Systematic Review*, 16(8).

Biggs.S , Manthorpe, J., Tinker, A. , Doyle, M., & Erens, B. (2009) Mistreatment of Older People in the United Kingdom: Findings from the First National Prevalence Study, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 21:1, 1-14

Burnes, D., Pillemer, K., Caccamise, P. L., Mason, A., Henderson, C. R., Berman, J., Lachs, M. S. (2015). Prevalence of and risk factors for elder abuse and neglect in the community: A population-based study. *Journal of the American Geriatrics Society*, 63(9), 1906–1912.

Burnett, J., Jackson, S.L., Sinha, A.K, Aschenbrenner, A.R., Murphy, K., Xia, R. & Diamond, P.M. (2016) Five-year all-cause mortality rates across five categories of substantiated elder abuse occurring in the community, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 28:2, 59-75.

Castle, N.G. (2012) Resident-to-Resident Abuse in Nursing Homes as Reported by Nurse Aides, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 24:4, 340-356

- Cohen M, Halevi-Levin S, Gagin R, Friedman G. Development of a screening tool for identifying elderly people at risk of abuse by their caregivers. *J Aging Health*. 2006;18:660–85.
- Connolly M-T.(2010) Where Elder Abuse and the Justice System Collide: Police Power, ParensPatriae, and 12 Recommendations, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 22:1-2, 37-93
- De DOnder, L., Lang, G., Luoma M.L. ym. (2011). Perpetrators of abuse against older women: a multi-national study in Europe. *Journal of Adult protection*, 13, 302 – 14.
- Dakin E., Pearlmutter S. (2009). Older women’s perceptions of elder maltreatment and ethical dilemmas in adult protective services: A cross-cultural, exploratory study. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 21, 15–57
- Danielsson, P. & Kääriäinen, J. (2016) Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2016 – Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 23/2017.
- Danueksibm P., & Kääriäinen, J. (2016). Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2015- Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Katsauksia 13/2016. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.
- Dong, X., & Simon, M. A. (2013). Elder abuse as a risk factor for hospitalization in older persons. *JAMA Internal Medicine*, 173(10), 911–917.
- Dong, X., Simon, M., Mendes de Leon, C., Fulmer, T., Beck, T., Hebert, L., Dyer, C., Paveza, G. & Evans, D. (2009). Elder self-neglect and abuse and mortality risk in a community-dwelling population. *The Journal of the American Medical Association*, 302, 517–526.
- Ellonen, N. & Rantaeskola, S. (toim.) (2016) Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24, Juvenes Print, Tampere.
- Fulmer T, Guadagno L, Bitondo Dyer C, Connolly MT. Progress in elder abuse screening and assessment instruments. *J Am Geriatr Soc*. 2004;52:297–304
- Friedman L.S, Avila, A. Rizvi, T., Partida, R., & Friedman, D. (2017) Physical abuse of Elderly adults: Victim charecteristics and determinants of revictimization. *Journal of the American Geriatrics Society*, 65 (7), 1420 – 1426.

Hamby, S., Smith, A., Mitchell, K., Turner, H. (2016) Poly-victimization and resilience portfolios: Trends in violence research that can enhance the understanding and prevention of elder abuse, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 28:4-5, 217-234.

Hargrove, T.K. (2018) Infanticide and elderly killings least reported among America's recent homicides. Murder Accountability Project. Haettu 5.9.2018:
<https://www.dropbox.com/s/r2t7sy9vcu32igw/MAPOldYoung.pdf?dl=0>

Helldan, A., & Helakorpi, S. (2014). Eläkeläisen väestön terveystilaytyminen ja terveys keväällä 2013 ja niiden muutokset 1993-2013. Raportti 15/2014. Helsinki: THL.

Iris, M., Ridings, J.W. & Conrad, J. (2010) The development of a conceptual model for understanding elder self-neglect. *The Gerontologist*, 50 (3), 303 – 315.

Ito, H., Araki, A., Hosoi, T., Sawabe, M. (2006) Reviewing the definition of "elderly". *Geriatrics and Gerontology International*, 6, 149 – 158

Jackson, S. L., & Hafemeister, T. L. (2013). Understanding elder abuse: New directions for developing theories of elder abuse occurring in domestic settings (NCJ # 241731). Washington, DC: National Institute of Justice, Office of Justice Program, U.S. Department of Justice.

Jackson S. L., Hafemeister T. L. (2014). How case characteristics differ across four types of elder maltreatment: Implications for tailoring interventions to increase victim safety. *Journal of Applied Gerontology*, 33, 982–99

Kosberg J. I. (2014). Rosalie Wolf Memorial Lecture: Reconsidering assumptions regarding men as elder abuse perpetrators and as elder abuse victims. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 26, 207–222

Laumann, E.O., Leitsch, S.A., & Waite, L. (2008) Elder Mistreatment in the United States: Prevalence Estimates From a Nationally Representative Study, *The Journals of Gerontology: Series B*, Volume 63, Issue 4, S248–S254

- Malmedal, W.; Iversen, H.M, & Kilvik, A. (2015) Sexual abuse of older nursing home residents: a literature review. *Nursing Research and Practice*.
- McDonald, L. (2018) The mistreatment of older Canadians: findings from the 2015 national prevalence study, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 30:3, 176-208
- McDonald, L., Beaulieu, M. , Harbison, J., Hirst, S. , Lowenstein, A. , Podnieks, E., & Wahl, J. (2012) Institutional Abuse of Older Adults: What We Know, What We Need to Know, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 24:2, 138-160
- Melchiorre MG, Di Rosa M, Lamura G, Torres-Gonzales F, Lindert J, Stankunas M, et al. (2016) Abuse of Older Men in Seven European Countries: A Multilevel Approach in the Framework of an Ecological Model. *PLoS ONE* 11(1)
- Moon A., Benton D. (2000). Tolerance of elder abuse and attitudes toward third-party intervention among African American, Korean American, and White elderly. *Journal of Multicultural Social Work*, 8, 283–303
- Laumann, E. O., Leitsch, S. A., & Waite, L. J. (2008). Elder mistreatment in the United States: Prevalence estimates from a nationally representative study. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 63(4), S248–S254.
- Lowenstein, A. , Eisikovits, Z., Band-Winterstein T., & Enosh, G. (2009) Is Elder Abuse and Neglect a Social Phenomenon? Data from the First National Prevalence Survey in Israel, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 21:3, 253-277.
- Luoma, M-L., Tiilikallio, P., & Helakallio, P. (2018) Kotona asuviin ikääntyneisiin kohdistuva kaltoinkohtelu ja väkivalta. *Duodecim*, 134, 1797 – 802.
- National Center on Elder Abuse (2006) *The 2004 survey of state adult protective services: Abuse of adults 60 years of age and older*, Washington, DC.U.S. Administration on Aging
- Oikeusministeriö (2017). Petosrikollisuus ja sen ehkäisy. Rikostorjuntakatsaus 2017. Oikeusministeriön julkaisu 58/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-659-8>
- Orfila, F., Coma-Sole, M., Cabanas, M., Cegri-Lombardo, F., Moleras-Serra A., & Pujol-Ribera, E. (2018) Family caregiver mistreatment of the elderly: prevalence of risk and associated factors. *BMC Public Health*, 18: 167.

- Ramsey-Klawnsnik, H. (2017) Older adults affected by polyvictimization: A review of early research, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 29:5, 299-312
- Ramsey-Klawnsnik, H. (2004) Elder Sexual Abuse Within the Family, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 15:1, 43-58
- Ramsey-Klawnsnik, H., Teaster P.B, Mendiondo, M.S., Marcum J.L., & Abner, E.L. (2008) Sexual Predators Who Target Elders: Findings from the First National Study of Sexual Abuse in Care Facilities, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 20:4, 353-376,
- Rosay, A.B., Muldord, C.F. (2017). Prevalence estimates and correlates of elder abuse in the United States: The national intimate partner and sexual violence survey. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 29 (1), 1 – 14.
- Schofield, M. J., Powers, J. R., & Loxton, D. (2013). Mortality and disability outcomes of self-reported elder abuse: A 12-year prospective investigation. *Journal of the American Geriatrics Society*, 61, 679–685.
- Sisäministeriö, Turvallinen elämä ikääntyneille — toimintaohjelman päivitys. Sisäministeriön julkaisu 06/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-324-182-4>
- Syme, M., Steele, D. (2016). Sexual consent capacity assessment with older adults. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 31 (6), 495 – 505.
- Tallavaara, M-S, Autti, L & Uusitalo, E. (2016). *Kaltoinkohtelu ympärivuorokautisissa vanhustenhuollon yksiköissä työntekijöiden havainnoimana*. Valvira, selvityksiä 1:2016. Verkkojulkaisu. http://www.valvira.fi/documents/14444/1835702/Selvityksia_kaltoinkohtelu_vanhustenhuollon_yksikoissa.pdf/e530024a-9274-4cc1-b651-5d5c03a9661c
- Teaster, P.B., & Roberto, K.A. (2007) Sexual abuse of older adults: APS cases and outcomes. *The Gerontologist*, 44(6), 788 – 796
- Ziminski Pickering C. E., Rempusheski V. F. (2014). Examining barriers to self-reporting of elder physical abuse in community-dwelling older adults. *Geriatric Nursing*, 35, 120–125
- Yon, Y., Mikton, C.R., Gassoumis, Z.D., & Wilber, K.H. (2017) Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet, Global Health*, 5 (2), e147 – e156.
- World Health Organization. *European report on preventing elder*

maltreatment. Copenhagen; 2011. Available from: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/144676/e95110.pdf

World Health Organisation (WHO) & International Network for the Prevention of Elder Abuse. (2001). *Missing voices: The views of older persons on elder abuse*. Geneva, Switzerland: WHO.